

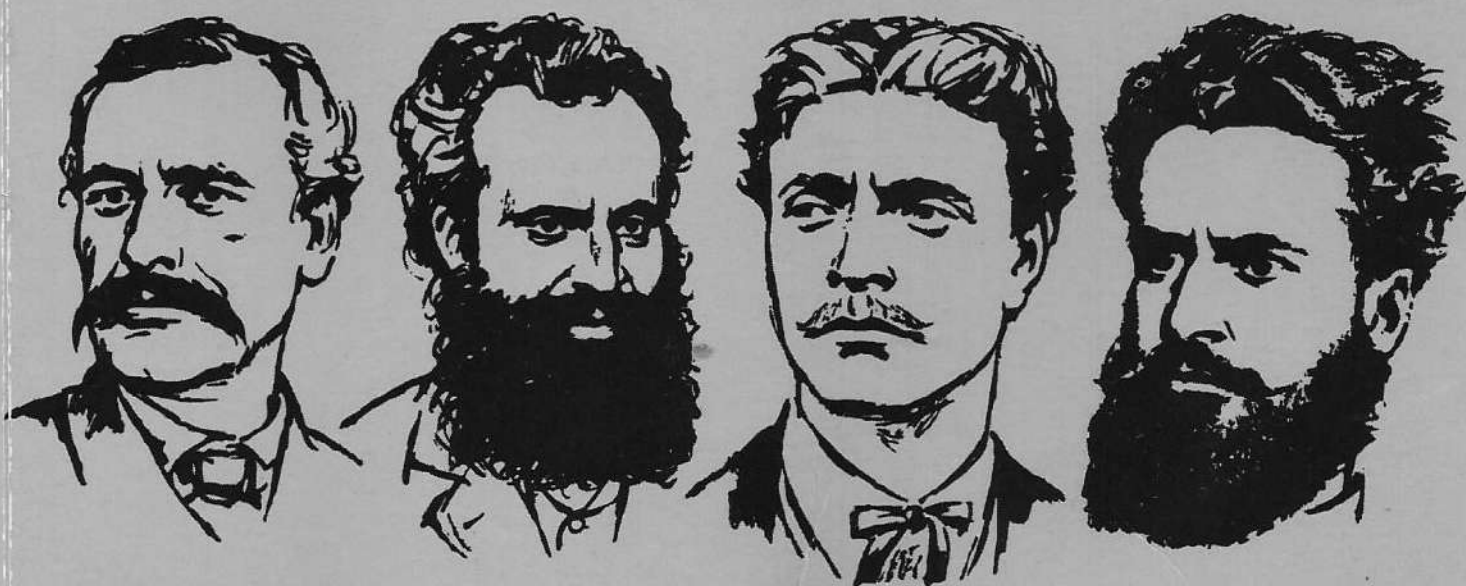
ОБЩОБЪЛГАРСКИ КОМИТЕТ

• ВАСИЛ ЛЕВСКИ •

БЪЛГАРСКО ВЪЗРАЖДАНЕ

— Идеи —
Личности Събития

ГОДИШНИК • ТОМ 14

БЪЛГАРСКО ВЪЗРАЖДАНЕ

София, 2014

**Посвещава се на 175 години от рождението
и 140 години от гибелта на Васил Левски**

Том 14 на „Българско Възраждане – идеи, личности, събития“ се издава с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ при Министерство на образованието и науката.

Редакционна колегия:

Отговорен редактор: проф. Дойно Дойнов

Членове:

Проф. Иван Стоянов

Проф. Пламен Митев

Дора Чаушева

Компютърна и техническа обработка:

Д-р Екатерина Захариева

Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“

Издателство „ЗЛАТЕН ЗМЕЙ“

ISSN 1311 - 1337

БЪЛГАРСКО ВЪЗРАЖДАНЕ

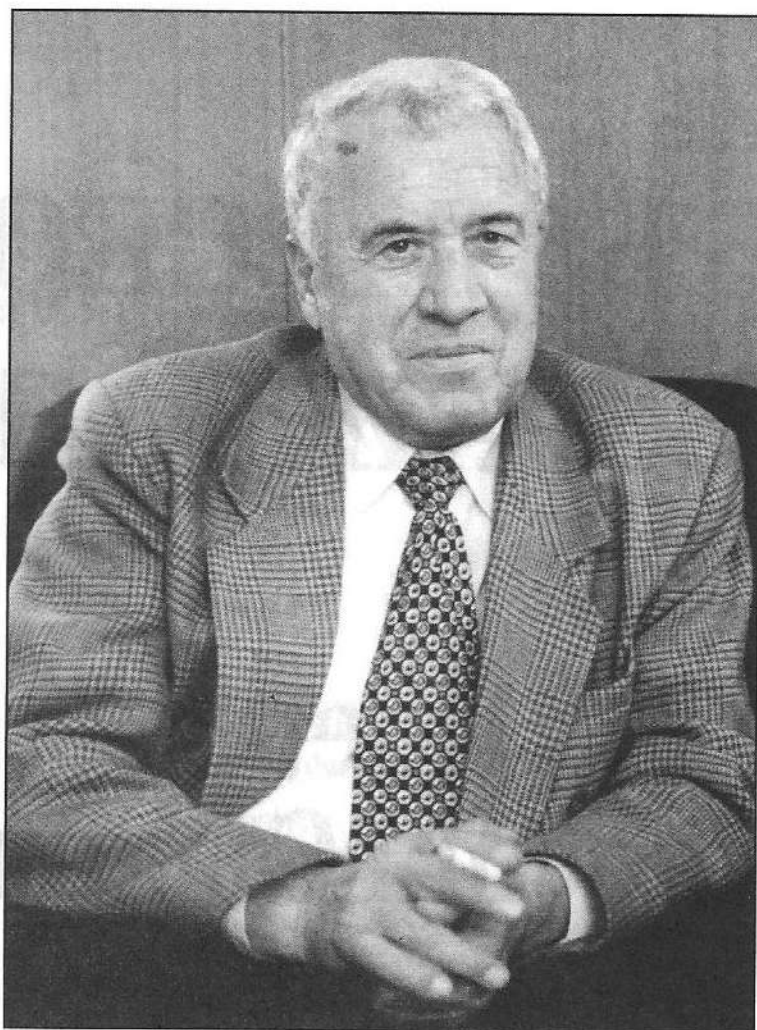
Идеи Личности Събития

ГОДИШНИК • ТОМ 14

Общобългарски комитет и
Фондация „Васил Левски”

Сбогом, професоре!

Проф. дин Дойно Дойнов
16. 7. 1929 - 18. 1. 2014

Голям българин с възрожденски дух, неуморен изследовател и популяризатор на делото и личността на Васил Левски, човек с неповторимо лично обаяние и с безпределна обич към България.

**Общобългарски комитет и
Фондация „Васил Левски”**

I. 175 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО И 140 ГОДИНИ ОТ ГИБЕЛТА НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

НЕДОИЗЯСНЕНИ И СПОРНИ ВЪПРОСИ ПО „АРАБАКОНАШКОТО ПРИКЛЮЧЕНИЕ“

Пламен МИТЕВ

Обирът на турската поща при Арабаконак и последвалият удар върху комитетското дело в Ловешко, Плевенско, Тетевенско, Етрополско, Орханийско и Софийско са сред най-дискутираните събития от историята на нашето националнореволуционно движение. Как и защо градената с толкова труд и предпазливост от Васил Левски и неговите съратници конспиративна организация започна да се руши при първото по-сериозно изпитание? Имаше ли виновни за неочаквания провал и можеше ли въобще той да бъде избегнат? Що за орис прати сина на Гинка и Иван Кунчеви на бесилката, а близо 60 други дейци започнали из Диарбекир и Енгюр? Защо ловешките заплети се озоваха точно пред ханчето на Христо Латинеца в Къкрина? Предателства или неволни грешки позволиха на Мазхар паша да си заслужи похвалите на падишаха?

Това са само част от парливите въпроси, които вече 140 години чакат своето обяснение, а за жалост ясните и категорични отговори са твърде малко. При това всеки отговор, който уж ни доближава до разбулването на една от големите мистерии в националната ни история, ни изправя пред нови загадки, поражда нови съмнения. Затова и общественият интерес към случилото се в последните месеци на 1872 г. не стихва и до днес. Хипотезите се роят една след друга, научната и популярната книжнина, посветена на Апостола и на БРЦК, изобилства от противоречиви аргументи, електронните сайтове пък бъркат от полуистини, недоказани твърдения, груби фалшификации и митове. Дори за най-любознателните читатели е вече трудно да се ориентират в противоречивите аргументи, използвани както от професионалните изследователи, така и от самозваните търсачи на скандални разкрития за героите и мъчениците на нашето национално Възраждане.

В следващите страници, без претенции за изчерпателност, ще се опитам да открия няколко по-обща лични наблюдения и констатации относно „Арабаконашкото приключение“ и последвалата съдебна разправа с арестуваните комитетски дейци. На първо място ще поставя състоянието на изворовата база, въз основа на която реконструираме и осмисляме случилото се през есента на 1872 г. За добро или не, днес ние имаме достъп до разнообразни източници, касаещи интересуващите ни събития – опазените и попаднали по чудо у нас протоколи и други официални документи, свързани с работата на следствието¹, кореспонденция, спомени и дневници на оцелели след Освобождението поборници², материали от тогавашната преса, доклади и донесения на служители от различен ранг в дипломатическите представителства на европейските държави в Османската империя.³

Ако сравним количеството на всички тези материали с оскъдните податки, върху които археолози, стари историци или медиависти възпроизвеждат цели епохи и цивилизации, оставяме с впечатлението, че възрожденските историци сме значително по-облагодетелствани. В този смисъл проблемите при нас идват не толкова от малкото на брой автентични документални свидетелства, с които разполагаме днес, а от техния фрагментарен характер и от това че в значителна степен хипотезите, които се лансират и изводите, до които се достига се обосновават на най-несигурния материал – мемоарната книжнина. Едва ли е нужно подробно да аргументирам резервите си към стойността на спомените като исторически извор. Достатъчно е да сравним критично едни от най-експлоатираните от родната историопис мемоарни текстове – тези на Захари Стоянов, Стоян Заимов, Никола Обретенков и Иван Андонов, за да се убедим не само колко противоречива информация се съдържа в тях, но и колко от митологемите за събития и дейци от доосвободенската ни история се крепят на техните именно твърдения. За жалост тъкмо спомените са най-експлоатираното градиво, върху което се обосновава една или друга историографска теза и по отношение на „Арабаконашкото приключение“. Да не забравяме и още нещо. При сравняване на включените в научно обръщение възрожденски извори с оригиналните архивни материали, лесно може да се установи, че в немалка част от публикациите, съзнателно или по чисто технически причини, са допуснати пропуски, грешки, некоректно разчетени пасажки, сбъркана датировка и др.п., което довежда до мултиплициращи се във времето „отклонения“ в достоверността на документите, върху които градим историческите си разкази за собственото си минало. Прочее, изходът от тази ситуация, лично аз виждам в подготовката и издаването на една действително модерна академична корпусна поредица, в която всички достъпни източници за политическото ни Възраждане ще бъдат представени (вкл. факсимилно) в съответствие със съвременните археографски стандарти, така както беше вече направено с документалното наследство на Апостола.

Втората констатация се отнася до състоянието на проучванията върху интересуващите ни събития. Може да прозвучи силно или недостатъчно обосновано, но според мен основна вина за множеството бели петна и спорни въпроси в познанията ни за случилото се преди 140 години имаме ние – професионалните историци. Разбира се, постигнатото от родната историопис не трябва нито да се подценява, нито пък да се отрича. Достатъчно е да разгърнем капиталните трудове на такива учени като Димитър Страшимиров, Александър Бурмов, Николай Генчев, Димитър Косев, Христо Гандев, Никола Кондарев, за да се убедим колко много е направено вече в опитите да се осветли и представи възможно по-пълно развитието на националноосвободителното ни движение. Да не забравяме и сериозните и приноси изследвания върху процеса в София на Никола Гайдаров, Здравко Даскалов, Димитър Панчовски, Крумка Шарова, Дойно Дойнов. Не трябва да се омаловажават и предизвикателствата, пред които се изправя всеки специалист, дръзнал да проучва драматичните събития от есента на 1872 г., между които освен фрагментарният характер на автентичния документален материал, би трябвало да откروим, унаследените още от XIX в. пристрастия в оценките за личните достойнства или недостатъци на отделните комитетски дейци, героичноромантичните традиции в осмислянето на политическото ни възраждане, множеството идеологеми и политически табута, поколенческите конфликти в самата историческа гилдия. Обясненията за днешното състояние на изследванията, посветени на Васил Левски и БРЦК, могат да бъдат потърсени и в други посоки, но по-важното е да се разбере, че ако искаме да опознаем по-добре собственото си минало не трябва да робуваме нито на разни авторитети и на удобните патриотарски клишета, нито на модните днес увлечения по т.нар. „въобразена история”. По-важно според мен е да признаем, че въпреки многото конференции и кръгли маси, публични спорове и лавината от нови и нови публикации, ние професионалните историци все още не намираме сили и кураж да постигнем поне някакъв елементарен консенсус по поне част от злободневните въпроси на националноосвободителното ни движение.

На трето място ще се опитам да открия няколко конкретни въпроса по темата за Арабаконашкото приключение и процесът срещу арестуваните комитетски дейци. Ще започна с въпроса за ролята и мястото на Димитър Общи в националноосвободителното ни движение. Герой или предател е той? Всъщност онова, което знаем за дяковчанина е твърде малко, а в оскъдните публикации за неговата личност се сблъскваме с множество противоречия и неясноти. Оценките за неговата дейност могат да се разположат в широкия диапазон от „Разпни го!“ до „Осанна!“. Бил ли е в действителност гарибалдеец? Кой и защо го изпраща в Българско? Ако е бил самохвалко, недисциплиниран и пияница, как ще обясним, че районът, за който отговаря е с най-гъстата и активна комитетска мрежа? Притежавал ли е харизма, с която да печели доверието на обикновените хора, както и готовността да му се подчиняват безпрекословно

толкова много българи от Тетевенско, Етрополско, Софийско, Македония?

Другият въпрос се отнася до прословутите предателства по време на процеса. Достатъчно е да си припомним, че още преди Освобождението последователно за основни издайници в хода на процеса се сочат Димитър Пъшков, Анастас п. Хинов, Марин п. Луканов, Димитър Общи, а сред евентуалните предатели на Левски, наред с поп Кръстьо, се поставят имената на Димитър Ценович и Любен Каравелов.⁴ За част от набедените, по-късно се доказва, че нямат вина, но от веднъж подхвърлените в публичното пространство обвинения лесно покълват съмнения, а те от своя страна дават широк простор за изява на съвременните манипулатори и лъжеисторици.

Прочее, в готовността за сътрудничеството на следствието могат да бъдат открити разни мотиви – огъване пред мъченията, страх за близките, борба за самооцеляване, стари и нови вражди, лична обида, желание за мъст и т.н. Показателно и прелюбопитно обяснение за словоохотливостта на Анастас п. Хинов пред следствената комисия намираме например в писмо на Марин п. Луканов и Димитър Пъшков от Диарбекир до Иван Драсов. Според двамата ловешки дейци желанието на Анастас да свидетелства срещу тях било породено от обстоятелството, че именно те били разубедили братовчедата на Драсов да не се жени за неговата сестра. „Като се научил, че ние сме причината, дето не може да сполучи да даде сестра си на вашият братовчед, изведнъж се вгнездило в коварното му сърце камилското памятозлобие и всякога търсил случай, за да си отмъсти против нас. Случаят се не забави и той сполучи отмъщението си.”⁵

Други косвени податки, извлечени от протоколите на следствието, както и от спомените на оцелелите след Освобождението заточеници, подсказват за опити да бъдат подкупени заловените дейци с обещания за парични награди или с облекчаване на присъдите. При разпитите успешно се използва и психологически натиск чрез намеци и подхвърляния по адрес на семействата на арестуваните. Много ефективна се оказва и тактиката на очните ставки. Най-експлоатирани в това отношение са Велчо Шунтов, който е ключов свидетел при очните ставки през първата фаза на следствието и Петко Милев, който пък е най-често привикван за очни ставки през втората фаза на следствието. Двата участват общо в над 25 очни ставки, довели до самопризнанията на повече от половината арестувани комитетски дейци.

Все пак основният начин за извличане на информация от арестуваните си остават мъченията. Свидетелства за това откриваме в различни източници. Данаил Попов например препредава разказа на брат си Анастас п. Хинов, че арестуваните били подлагани на жесток побой. Гаврил Брънчев пък описва в автобиографията си как е бит още при първия си разпит лично от Мазхар паша и каймакамина на Орхание (карат го да легне по корем, едно заптие сяда на краката му, а друго на врата и започват да го бият със сурови тояги.⁶ Подобна следствена практика се потвърждава и от разказа на Божил Генчев от Орхание:

завързан, легнал на земята, две заптиета седат на плешките и две на краката и започват да го бият; спират, питат, пак бият; спират, питат, пак бият; на втората вечер (20.10.) – след като отрича, слагат под ноктите му прахан и я запалват; с нагорещено желязо го дамгосват по тялото; това се повтаря три пъти; накрая го изнасят в килията;⁷ опитват се да го купят с пари и обещания да бъде пуснат; след отказа – през нощта го увисват с главата надолу.

Любопитен щрих по темата за мъченията над комитетските дейци откриваме отново в спомените на цитирания вече Гаврил Брънчев. Описвайки пътуването от Орхание към София, той разказва как достигайки до Арабаконак едно от заптиетата започнало да псува арестантите и да ги заплашва с бой. Няколко души се оплакали на юзбашията Сюлейман и той наказал публично заптието с няколко удара с камшик.⁸

Между причините за широките разкрития, направени от властите, трябва разбира се да се добави и обстоятелството, че в хода на разследването в ръцете на следствието попадат много комитетски книжа, като архивите на Орханийския и Етрополския комитет, от които е извлечена много допълнителна информация за структурата, целите, ръководството и методите на работа на революционната организация.⁹ И в тази връзка, струва ми се, че крайно време е да се престане със спекулативните обвинения срещу Любен Каравелов, че е допринесъл за предоставяне архива на БРЦК на следствената комисия в София. Още преди години детайлното проучване на проф. Шарова по този въпрос по категоричен начин доказва, че става дума за изфабрикувано в духа на следосвобожденските ни партизански страсти обвинение, което има за цел да злепостави брата на Любен Каравелов – Петко Каравелов.

Следващият въпрос, на който искам да се спра е за тактиката на затворниците. Според члена на Орханийския комитет Гаврил Брънчев, х. Станьо от Тетевен още след като бил заловен, съветвал вече арестуваните „да изказват повече души“, за да се привлече вниманието на европейските дипломати; в противен случай всички щели да бъдат обесени.¹⁰ Към съзнателното прилагане на подобна тактика ни навеждат и спомените на Васил Бушаранов, който твърди, че при откарването на арестуваните към София, групата спряла да почине близо Враждебна; тогава х. Станю и Анастас п. Хинов успели да призоват Димитър Общи и другите затворници да казват що знаят, за да се събере множество, инак щели да ги избесят като псета.¹¹ Марин п. Луканов и Димитър Пъшков също поддържат тезата за изработването, след преместването на арестуваните в София, на някакъв общ план за тяхното поведение. В писмо до Иван Драсов те разказват как Анастас п. Хинов и Димитър Общи „захванаха да ходят по каушите (в отделенията що бяха затворени всичките българи по тая работа) и да ги убеждават с различни обещания, додето най-последно сполучиха да вземат на своя страна няколко безсъвестни и без характер хора”.¹² Лично аз съм склонен да се усъмня в съществуването на подобно обмислено поведение от страна на

попадналите в ръцете на следствието, защото от протоколите на следствието е видно, че признания започват да се правят още при първите разпити, т.е. преди съответният деец да е имал възможност да „съгласува“ със събратята си по съдба какво поведение да следва.

Пред професионалната гилдия стои предизвикателството да осветли по-подробно и живота на арестуваните комитетски дейци в Орхание и в София. Как е преминавало тяхното ежедневие извън разпитите, очните ставки и изтезанията? При какъв режим са били поставени? Какви са били условията в съответните затвори? Имали ли са право на свиждания и на кореспонденция? Откъслечни податки например показват, че Марин п. Луканов е получил пари от своите близки, а Гаврил Брънчев пък (ханджия от Орхание) получил една ока и половина ракия.¹³ Сред недоизяснените все още въпроси е и този за точните присъди на подсъдимите. Доверявайки се на различни източници, най-добрите изследователи на процеса предлагат различни данни. Сравнителният анализ показва, че от арестуваните между 62 и 65 комитетски дейци, двама (Васил Левски и Димитър Общи) са осъдени на смърт, 9 души – на вечно заточение, 10 – на по десет години заточение, 2 – на осем години, 1 – на седем години, 5 – на шест години, 1 – на пет години, 4 – на по четири години и 12 – на по три години. За другите подсъдими в наличните източници липсват конкретни сведения за съдбата им след като извънредната комисия приключва своята работа и след като предложените присъди са потвърдени. Интересно е да се отбележи и че най-голяма е групата на заточените в Диарбекир, а най-малко – само 3 души, са изпратени в Енгюр. От общо заточените 46 човека, шестима умират, докато изтърпяват наказанието си, а седем успяват да избягат преди началото на Руско-турската освободителна война.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Тодоракова, М.** Издирване и публикуване на османотурските документи по следствието и процеса срещу Васил Левски. – В: Националната революция, делото на Васил Левски и Освобождението на България. С., 1998, 222-241.

² **Страшимиров, Д.** Васил Левски. Живот, дела, извори. Т. 1. Извори. С., 1929.

³ Българското националнореволуционно движение 1868 – 1874. Чуждестранни документи. Т. 2. С., 1992.

⁴ Вж. например кореспонденцията на Иван Драсов с Данаил Попов, Панайот Хитов, Илия п. Луканов и др. емигрантски дейци – Сб. Иван Драсов в българското националнореволуционно движение (1871 – 1877 г.). Документален сборник. Варна, 2007, с. 45-46; с. 76 и др.

⁵ Иван Драсов в българското ....., с. 151 – Писмо на Димитър Пъшков и Марин поп Луканов от 28 февруари 1874 г.

⁶ Автобиография на Гаврил Генчов Брънчев – В: Обирът на Орханийската хазна

(1872). Диарбекирски заточеници от Орхание и Орханийско. С., 2001, с. 18.

⁷ Автобиография на Божил Генчев – В: Обирът на Орханийската хазна ..., с. 41

⁸ Автобиография на Гаврил Генчов ..., с. 19.

⁹ Пак там , с. 18.

¹⁰ Пак там, с. 19.

¹¹ Обирът на Орханийската хазна ..., с. 55.

¹² Иван Драсов в българското ....., с. 151-152.

¹³ Автобиография на Гаврил Генчов ..., с. 17.